

מקורות

Norman A. Stillman, *The Jews of Arab Lands; A History and Source Book*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1979, xxx + 473 pp.

היסטוריה חברתית של היהודים בארצות-ערב מראשית האיסלאם עד המחצית השנייה של המאה הי"ט; רוב הספר מוקדש לאוסף עשיר ומגוון של 150 מקורות ויותר, מתורגמים אנגלית, על: מעמד היהודים בארצות-ערב, יחסי יהודים וערבים, החיים הפנימיים בקהילות ועדויות של מבקרים מן החוץ. הספר, שנועד לשימוש סטודנטים באוניברסיטאות בארה"ב, כולל מפות ו-35 איורים.

□ פאס וחכמיה. כרך שני, בעריכת דוד עובדיה. ירושלים, הוצאת בית-עובד, תשל"ט, 470 עמודים.

הרב דוד עובדיה כבר הוציא לאור כמה כרכי מקורות, תעודות ודברי ספרות על קהילת צפרו, ועתה מונח לפנינו הכרך השני על קהילת פאס. בספר חמישה מדורים: א. מאמרים, תשובות, שירים ופירושים מאת ר' סעדיה אבן דנאן, בן דור גירוש-ספרד שגלה מגראנאדה לצפון-אפריקה; ב. פסקי-דין וטעמים מאת חכמים שונים בפאס; ג. אלפא-ביתא מרכי שאול סירירו, מחרוזת דרשות מהתלמוד סדרות לפי א"ב (המחבר חי בשנות שכ"ו-ת"ט"ו); ד. לשון לימודים לר' יעקב אבן צור וכו' 245 מכתבים מאת אחד מגדולי הרבנים והפייטנים במארוקו; ה. תפילות נגד עצירת-גשמים. בקבצים אלה נאסף חומר רב, חלקו נדפס כאן לראשונה, חלקו נדפס בכתבים שלא קל להשיגם. אך כדי שקבצים אלה יהיו למועיל לרבים רצוי שהחומר יובא בצורה שיטתית יותר, יהיה מלווה הסברים והערות מרובים יותר ואף יצוייד במערכת מפתחות שיקלו על המעיין למצוא את חפצו. ועוד אפשר להשלים את החסר בכרכים הבאים.

מחקרים

□ חקרי מזרח, קובץ מאמרים לזכר דוד צבי בנעט בעריכת: י' בלאו, ש' פינס, מ"י קיסטר, ש' שקד, ירושלים, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשל"ט. (10) + 181 (החלק העברי) + 407 (החלק הלועזי) עמודים.

ד"צ בנעט (1893-1973) היה פרופסור לערבית במשך עשרות שנים באוניברסיטה העברית בירושלים, ובקובץ לזכרו באים שלושים ושניים מאמרים בנושאים מזרחניים

שנכתבו בידי ידידיו ותלמידיו, בהם נשיא-המדינה יצחק נבון. כמה מן המאמרים עוסקים בנושאים יהודיים: מאמרו של המנוח מתוך עזבונו: מכתבו של הגאון שלמה בן יהודה כירושלים לאישיות אלמונית בפסטאט; "א וידה, שני קיצורים של תיאולוגיה קראית — 'ספר משיבת נפש' ו'פרק צידוק הדין'; 'ש' מורג, משניות מן הפרק 'במה מדליקין' בשני כתבי-יד מגניזת קאהיר; וכן מאמריהם של ע' אבינרי, ג' אלוני, י' קרמר וי' רצהבי על הכוזרי לר' יהודה הלוי, ס' העיונים והדיונים לר' משה בן עזרא, הפתגם העברי בשירה העברית בספרד והשפעת אלפאראבי על הרמב"ם. עוד בקובץ רשימת כתביו של בנעט שהוכנה בידי אברהם הטל.

□ יהודה ניני — ממזרח ומים, יהודי מצרים — חיי יום יום והשתקפותם בספרות השו"ת, תרמ"ב-תרע"ד, תל-אביב, אוניברסיטת תל-אביב, ביה"ס למדעי היהדות, מפעל 'מורשת' לחקר יהדות המזרח, סידרת מחקרים תש"מ, 104 עמודים.

ספרות השו"ת היא כידוע מקור לא-אכזב ללימוד מציאות החיים בקהילות ישראל. בספר זה משרטט ד"ר יהודה ניני תמונה מגוונת מחיי היהודים במצרים בין השנים תרמ"ב-תרע"ד. הוא מסתמך במיוחד על ספרי השו"ת של: ר' ר"א בן שמעון, ר' אליהו חזן ור"א מנדל הכהן. מתוך התיאור עולה בכירור כי היתה זו תקופת-מיפנה בחיי יהדות זו לעבר התמערות ומודרניזאציה.

□ רנצו דה פליצ'ה — יהודים בארץ ערבית — יהודי לוב בין קולוניאליזם, לאומנות ערבית וציונות (1835-1970), מאיטלקית: מנחם עמנואל הרטום, הביא לבית-הדפוס גורדון לב-ארי. תל-אביב, ספריית 'מעריב', 1980, 336 עמודים.

רנצו דה פליצ'ה הוא מההיסטוריונים האיטלקים הנודעים ביותר כיום, מחברם של עשרים ושניים ספרים, בהם ביוגרפיה רחבת-היקף של מוסוליני. אף כי אין הוא יהודי במוצאו זהו ספרו השני על תולדות היהודים (הראשן הוא תולדות יהודי איטליה תחת השלטון הפאשיסטי, שיצא לאור בשנת 1961 וזכה ל-4 מהדורות).

יהודים בארץ ערבית עניינו תולדות היהודים בלוב בשנות 1835-1970, אך פרט למבוא ולפרק הראשון הוא עוסק בתקופה שמן הכיבוש האיטלקי ואילך. הספר מעורר עניין רב, הן משום היותו חיבור מקיף ראשון מסוגו בהיסטוריוגרפיה המודרנית על יהודי לוב והן בזכות אישיות מחברו.

□ יהדות צפון אפריקה במאות י"ט, כ: עיונים בתולדותיה, בתדמיתה ובחברתה. העורך: מיכאל אביטבול. הוצאת המרכז לחקר יהדות צפון-אפריקה, מכון בן-צבי, ירושלים תש"ם, קצז + 171 עמודים.

קובץ של מאמרים על יהדות המגרב בתקופה הקולוניאלית אשר הושמעו בכנס הראשון של המרכז לחקר יהדות צפון-אפריקה שהתקיים בירושלים באפריל 1977. בספר: 12 מאמרים בעברית, 9 מאמרים בצרפתית ומאמר אחד באנגלית, מתחום ההיסטוריה, החברה, הלשון והספרות.

Les Relations entre Juifs et Musulmans en Afrique du Nord XIXe—XXe siècles: actes du colloque international de l'institut d'histoire des pays d'outre-mer Abbaye de Senanque—Octobre 1978. Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1980. 228 pp.

דיונים בכנס הבינלאומי על יחסים בין יהודים ומוסלמים בצפון־אפריקה במאות י"ט-כ', שהתקיים בסנאנק, צרפת, מטעם המרכז לחקר יהדות צפון־אפריקה והמכון ללימודי היסטוריה (אקס־אן־פרובאנס) בסתיו 1978. הקובץ כולל 18 מאמרים.

□ אברהם הטל — העתונות היהודית בצפון־אפריקה. ירושלים, המרכז לחקר יהדות צפון־אפריקה, מכון בן־צבי, תשמ"מ, 67 (+4) עמודים.
 ביבליוגרפיה הכוללת 145 כותרים של עיתונים ותקופונים בכל הלשונויות (במיוחד עברית, צרפתית וערבית־יהודית), שיצאו־לאור מסוף המאה ה־19. הרישום מבוסס על ארבעה אוספים בירושלים; ולפי הערכת המחבר, כלולים בספרו כתשעים אחוז מכלל כתבי־העת בתחום הנדון.

□ אברהם מטלון — המבטא העברי במאבקו, תל אביב, הוצאת הדר 1979, 205 עמודים. איורים לדובי זכאי. הקדמה מאת פרופ' אהרן מירסקי.
 מטלון, הידוע במאבקו הציבורי לשיפור המיבטא וההגייה של הלשון העברית, פורס בספרו מחקר מפורט על דרכי שיבושה של העברית הישראלית בהשפעת מיבטאם של יוצאי־אירופה, שנחשב כיוקרתית מסיבות חברתיות. המחבר מראה, על יסוד שפע של דוגמאות, כיצד השתבשו בלשונו ארבעת יסודות המיבטא: העיצורים, עוצמתם, תנועותיהם, הטעמתם. ספרו אף מוכיח כיצד שיבושים אלה מדלדלים את לשונו ומכערים אותה. בסוף ספרו מציע המחבר דרכים לתיקון המיבטא.

□ שנאת ישראל לדורותיה, קובץ מאמרים, ערך שמואל אלמוג, הוצאת מרכז זלמן שזר, ירושלים תשמ"ם. 411 עמודים.
 אוסף מהכנס השנתי של מרכז שזר תשל"ח הכולל 24 מאמרים על שנאת ישראל מימי רומא עד השואה. ששה מאמרים עוסקים בשנאת ישראל בארצות האיסלאם: במסורת האיסלאמית, בח'ליפות, באימפריה העות'מאנית, במרוקו של המאה ה־18, ובמזרח התיכון של ימינו.

עדויות וזכרונות, הווי

□ פניה באזוב — המצורעים, עברית: דוידה קרול, אחרית־דבר: פרופ' מיכאל זנר. הוצאת צ'ריקובר, 1979, 214 עמודים.

משפחת באזוב מילאה תפקיד מרכזי בחיי יהדות גרוזיה בדור האחרון. ר' דוד באזוב היה מנהיג ציוני וקהילתי מפורסם שאף ביקר בארץ ב־1925 לבחון את אפשרויות העלייה לכאן. בנו הרצל היה מחזאי ידוע. בספר זה מתארת המחברת את

משפטם של אביה ר' דוד ואחיה הרצל בסוף שנות השלושים. שניהם נדונו למוות, אך עונשו של אביה הומתק והוא גורש לסיביר. סיפורה מסתיים בפרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה בשנת 1941; נקוה שיהיה לו המשך.

□ נתן אלוף – יהדות בחריין – קהילה שהיתה, תל-אביב, משרד הבטחון – ההוצאה לאור תש"ם, 205 עמודים.

ספק אם רבים יודעים כי בבחריין היתה קהילה יהודית, שהתקיימה מ-1880 עד קום מדינת ישראל, כאשר מנתה כ-650 נפש. את סיפורה של קהילה זו, שהיתה סעיף מיהדות בבל, ואת עליית עלייתה לישראל (עתה נותרו בה רק יהודים מעטים) מספר המחבר, שהוא עצמו עלה מבחריין לישראל.

ספרות

□ סמי מיכאל – חופן של ערפל, תל-אביב, הוצאת עם עובד, הספרייה לעם, תשל"ט, 267 עמודים.

רומאן על חיים יהודיים בבגדאד ערב הקמת מדינת ישראל. מתוארות בו, בין היתר, עמדות שונות כלפי עזיבת עיראק והעלייה לישראל. זהו ניסיון ראשון בעברית לכתוב רומאן על רקע חיי היהודים בבבל (קדמו לו סיפורים מאת ש' בלס וסיפור לילדים מאת סמי מיכאל).

□ חיים רפאל שושנה – אעירה שחר, ירושלים תשל"ט, 40 + ש"ד + קנעמודים. קובץ זה של פיוטים ובקשות בנוסח יהודי מארוקו כבר פורסם בעבר בשם 'שיר ידירות' (מאראקש תרע"ג, תרפ"א), וקודם לכן בנוסח אחר בשם 'רני ושמחי' (וינה תר"ן). עתה ניתנים הפיוטים במתן שלישי ונוספו להם מבוא + פירושים ומראי-מקומות למקורות.

□ כחוט השני – שירי-אהבה עבריים מספרד, איטליה, תורכיה ותימן. ליקט וביאר דן פגיס. תל-אביב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ט, 115 עמודים.

קובץ שירי-אהבה עבריים, שמשתקפות בו 800 שנות-שירה (המאות 10-18). בקובץ לוקטו משיריהם של 23 משוררים, בהם גדולים וידועים (הנגיד, הלוי, אבן-גבירול, עמנואל הרומי) וגם פחות ידועים (יהודה זארוקו, מנחם אגוז). שירה זו, כל-כולה מהמסורת הספרדית-המזרחית או היס-תיכונית, היא שירה חושנית ומשוחררת אף לטעם קורא בן-ימינו. השירים מלווים הסברים תמציתיים, שלא להכביד על הקורא להנאתו, ואיורים.

אמנות

□ איתמר – אלכום. מבוא: אריה ליפשיץ. צילום: דוד אלדן, יעקב סער. עיצוב: רפי מינץ. יצא בסיוע משרד החינוך והתרבות – האגף לתרבות ולאמנויות והמרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח. תל-אביב תשל"ט, 95 עמודים.

איתמר סיאני, שנולד בתימן בשנת 1941 ועלה לישראל בגיל שמונה, קיבל את עיקר חינוכו האמנותי בארץ (בין מוריו: מ' ינקו, מ' מוקדי, צבי מאירוביץ). ציורו הוא בסגנון פיגוראטיבי ויש בו נימים של מסתורין ושל אקסטאזה. יהדות תימן היא נושא מרכזי ביצירתו, הן בציורי דיוקן והן בציורים אחרים. האלבום שלפנינו כולל עשרות תצלומים, מהם רבים בצבע, מיצירתו של איתמר: בצבע-שמן, ברישום ובתחריט.

מקראות

□ דבורה ברגמן – הוראת שירי הקודש, מדריך למורה בכית-הספר הדתי, משרד החינוך והתרבות, המרכז לתוכניות לימודים, מהדורת ניסוי, תש"מ, 204 עמודים בדפוס שכפול.

במדריך שני חלקים: החלק הראשון – מבואות על תולדות שירת-הקודש והתפתחותה, סוגי הפיוט והמשוררים שבקובץ, וכן על דרכי הוראת שירת הקודש, בייחוד באמצעות לחניהם. בחלק השני טקסטים של 12 שירים לפייטנים מספרד, מאשכנז ומן המזרח. כל שיר מלווה בניתוח ספרותי ובמדריך דידאקטי מפורט. למדריך צורפה מחסנית (קאסטה) שבה מוקלטים לחני-השירים. רישום התווים של מנגינת כל שיר מלווה את הטקסט שלו במדריך.

□ תשעה סיפורים ועוד סיפור, הסיפור העממי בעדות ישראל. חוברת למורה בכית-הספר הממלכתי והממלכתית-דתי, מהדורת ניסוי תשל"ט. הוכן בידי הצוות לספרות וללשון לכיתות ה-ו – שרה מלצר ורחל באב"ד. משרד החינוך והתרבות, המרכז לתוכניות לימודים; אוניברסיטת חיפה, בית-הספר לחינוך, מדור לתוכניות לימודים. 71 עמודים. בדפוס שכפול.

בחוברת עשרה סיפורים מעדות-ישראל השונות, בעיקר מארצות-המזרח וצפון-אפריקה, מלווים ניתוח ספרותי דידאקטי. החוברת מעוצבת בסגנון מיגזרות-נייר. בנספחים, מאמרים מאת עליזה שנהר (מספרות עממית לספרות ילדים) ומאת גיזה פרנקל על אמנות מיגזרות-הנייר.

כתבי-עת

□ נהרדעא. כתבי-עת, יוצא-לאור על-ידי מרכז מורשת יהודי בבל, תל-אביב. העורך: אליעזר כהן. גיליון 2, סתיו תש"מ 1979, 36 עמודים.

כתבי-עת מכון למסור מידע על מורשת התרבות של יהודי בבל. בחוברת שלפנינו כלולים, בין היתר, מאמרים על תולדות הקהילה היהודית בכרכון מאת שם טוב כאלי, אוצרות אמנות ואומנות עממית של יהודי בבל – אולגה גולדברג, שקיעתה הכלכלית של יהדות בבל – נוריאל זילכה, שירתו של שלום כתב – יעקב כהן דרור, תהליכי מיסוד של הריבוד העדתי בישראל – סמי סמוחה, המצוי והרצוי בחקר יהדות בבל כיום – יצחק אבישור.

ORDEN
De las Oraciones
COTIDIANAS
Por estilo seguido.
Con Hanuca, Purim,
Ayuno del Solo,
y las tres Pascuas.
Con sus Paralioth, Aphtharot,
ASÁAROT,
y muchas Cosas mas, en
esta impresion añadidas
AMSTERDAM.
En Casa, y a Costa de
SELOMOH PROOPS.
Mercader de Libros
Ebraicos, y Españoles
Año 5477.

גיבורות תנ"כיות (רחל, מרים, דבורה, חנה, אסתר ואחרות) בתפילה
קטע מפיתוחינחושת על שער "סדר התפילות לימות השנה" בספרדיה
אמשטרדם תתע"ז (מס' 82 בקאטאלוג)

קאטאלוג

□ מאוצרות ספריית עץ-חיים מונטזינוס ליד בית-המדרש היהודי הפורטוגאלי עץ-
חיים, אמשטרדם. תערוכה. בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים, ניסן
תש"ם, 119 + 9 עמודים. עורכים ראשיים: רפאל וייזר, יוסף קפלן.

תערוכה זו והקאטאלוג המתעד אותה, הכולל 202 פריטים, הם אירוע תרבותי
הראוי לציון. ספריית עץ-חיים של קהילת היהודים הפורטוגאליים באמשטרדם היא
אחת הספריות היהודיות העתיקות בעולם, ואולי הקדומה שבכולן. בתערוכה מוצגים
קבצים של תפילות ושל שירים, הסכמות ותקנות, שו"ת, דרשות, איגרות, כתבים
רבניים, תרגומים של כתבי יסוד יהודיים, תיעוד על התסיסה הרעיונית בקהילה,
ד'אקוסטא ושפינוזה, שבתאות, ספרות, לשון ומדע. בכתבים אלה משולבים שמות של
אישים דגולים ורבי-עניין. התערוכה והקאטאלוג משמשים חלון לפרק עשיר וססגוני
בתולדות היהודים שעדיין לא נחקר כראוי.